

БЕСКРАЈНИ СПИСКОВИ У ЗИДОВИМА ЕНЕСА ХАЛИЛОВИЋА

Збирка песама Енеса Халиловића *Зидови* (2014) у поетичком смислу, као и на плану композиције, донела је новине у односу на његов дотадашњи песнички опус. Доминантно осећање лирског субјекта у нултој песми је страх – од пролазности и од испуњења сврхе писања. Уколико испуни ту сврху и допре до одређења зидова по суштини, сахраниће се у идеју о себи као песнику. Можда је то разлог што се до те суштине у *Зидовима* није стигло. Можда би се зато чекање у нултој песми могло изједначити са стварањем, а стварање са духовним немиром и nelaгодом. Док се ствара, још увек се не испуњава коначна сврха. Она би могла бити испуњена онда када стваралац напише своје последње дело, када заокружи опус, када тако створен облик постане довршен.

Кључне речи: зидови, каталогизација, списак, одреднице и тако даље књига

У тренутку када је објављена, по мишљењу већине колега, књижевних тумача, збирка песама *Зидови*, Енеса Халиловића (2014), у односу на његов дотадашњи опус, донела је нешто сасвим ново.¹ Иначе, оно што је зајед-

* ilisladj@gmail.com

1 „Три године после претходне, такође веома обимне књиге песама, *Песме из болести и здравља*, а свега две после првог, изузетно успелог романа, Халиловић се јавља једном сасвим неочекиваном књигом. Док се претходна песничка књига још

ничко свим Халиловићевим делима јесте да садрже много културних, историјских и научних референци, као и оне које припадају народној књижевности: легенде, загонетке, којима је са супругом Елмом Енес Халиловић посветио посебну пажњу (Халиловић, Халиловић 2015), изреке, каткад и клетве. У вези с тим Никола Живановић духовито је констатовао: „Халиловића пре свега треба читати као модерни еквивалент оним старцима који су некада у нашим селима знали све и чули о свему” (Живановић (2015).

Иако је за неке тумаче за *Зидове* Енеса Халиловића била најзначајнија сличност са збирком Теда Хјуза *Врана* (2022), за неке (в. Младеновић 2015: 347–353) свестан математичко-композициони приступ (јер поднаслов збирке је *Књига дискретне математике*), што је примењивао и касније, на пример, у роману *Људи без гробова* (2020) чији је поднаслов *Голдбахова хипотеза*, као и у збирци песама *Секвоја* (2022), којој у поднаслову стоји *Паралелепипед*, за неке комплексна симболичност и песнички тоталитет (в. Алексић 2015: 75–79), за неке (в. Миловановић 2015:182–185) само преиспитивање појма зид, за нас су у овој његовој збирци најзначајнији каталози и значење централне, нулте песме.

Композиција ове књиге је троделна, садржи 45 песама. Од тога су 22 песме, од 22 закључно са 1, обележене минусом, потом следи нулта песма, која, за разлику од других нема наслов, означена је само нулом, а потом следе песме од 1 закључно са 22, означене плусом.

Размишљајући о распореду самих песама, као и о доминантном песничком поступку – каталогизовању – разматрамо на шта се све стихови односе и шта је у овој збирци песникова тежња.

могла читати као обимнији наставак *Листова на води*, књига *Зидови* доноси нешто сасвим ново.” (Живановић 2015).

1. О каквим зидовима је реч? Какви зидови постоје? Каква је њихова судбина у односу на проток времена?
2. Постоји ли конкретан критеријум њиховог побрајања, као и коначан број њихових значења?
3. Да ли је песник успоставио један уређени, довршени систем?, како је уочила Соња Миловановић: „У питању порекла зида, и у ‘каталогизацији’ овог појма, под којим се, дакле, може подвести толико тога, разлаже се његова семантика, чије утемељење песник поставља, данашњим речником казано, мултидисциплинарно: у математичкој, логичкој, језичкој, историјској, друштвеној, биолошкој, цивилизацијској, феноменолошкој, антрополошкој, онтолошкој... равни” (Милова-новић 2015).

Ништа са низом асоцијација које су у вези с тим појмом није једнозначно ни коначно, него је барокно и међусобно неупоредиво. Зиду се придају или одричу одређене особине. На пример, у песми (-9) *Дедукација* у оквиру хаотичног списка (Еко 2011: 321) побраја се шта све зид јесте. Тај списак је хаотичан зато што су његове одреднице међусобно потпуно различите и зато што није могуће утврдити критеријум њиховог ређања. Тај списак је истовремено и хомоген, јер је у њему реч само о једном појму који се дефинише. Тај списак је и отворен (Еко 2011: 165), може се наставити. Садржај наставка тог списка зависио би од настављача. Уколико би то био лирски субјект ове песме, вероватно је да би садржај унеколико био другачији јер он сам ову песму окончава једним знаковитим обраћањем – *ти би Све свела на зид. / Али зид није све.* (27)

У песми (1) *Зид као такав*, каталог чини збир негација на основу којих закључујемо о чему, иначе често пер-

сонификован, зид не мисли, шта не гледа, шта не љуби, шта не мрзи, шта не зна и тако даље. Ово и тако даље потврђује да је природа овог списка иста као и претходно поменутог. Дакле, он је хаотичан, истовремено хомоген и отворен. И песма (-20) *Збир* сачињена је од каталога различитих зидова. Већина појмова у њему садрже и своју негацију о чему сведоче стихови: *Зид неизидан. / Зид сазидан. / Зид дозидан. / Зид разидан. / Зид невидљив. / Зид предвидљив. / Зид ничији. / Зид свачији* (8). итд.

Осим списка који садржи и негацију појма чије се карактеристике наводе, песма садржи спискове који потврђују мултидисциплинарност приступа централном појму, како је Соња Миловановић (2015) навела, а на чију нужност нас је упутио и сам лирски субјект у песми, због разноликости зидова (1) *Зид као такав: Постоји зид као форма, / постоји зид као стање, / постоји зид као резултат виска и либеле* (43). Такви појави зидова условили су настанак спискова који садрже мноштво одредница.

Ипак, на основу њих нисмо у прилици да допремо до њихове суштине, најпре зато што зид није један, реч је о зидовима, како нам сам наслов збирке говори, и њихов број, њихови појави (физички, дакле стварни, али и они у сфери идеја и метафизике) нас превазилазе. Ипак, није нам ништа једноставније ни када пажњу посвећујемо и само једном зиду бавећи се естетским категоријама Енеса Халиловића. Из своје естетике и мисаоног система зна то и он, па нас истовремено и збуњује и заводи. У прилог тој тврдњи наводимо неколике стихове из песме *Зид као такав*, означене бројем 1: *Идеја о зиду / већа је од самог зида и / можда због тога зид мрзи сопствени прах. [...] Зид је далеко од стилских фигура, / скрива се од текста и подтекста / и опије се тумачима. // Зид се отвара коме хоће / Зид се отвара када хоће. / Кроз зид неће проћи само онај који неће* (44, 47).

Кад је већ тако, разумемо да је песник могао да избере један од два могућа приступа дефинисању зидова

– или дефинисању по својствима² или дефинисању по суштини.³

С обзиром на сваковрсност одабраног појма, дефиниција по суштини не би била задовољавајућа. Зато се песник определио за дефиницију по својствима јер она поближе одређује зид путем неконачног низа својстава.

Ту чињеницу као да објашњава и сам лирски субјект, експлицирајући у песми *Зид као такав* следеће: *Зид не опстоји сам о себи, / и не дозива себе, али понекад / у слободно вријеме (а зид га има напретек) / зид се у себе увлачи, у своју суштину, / под својим именом потапа се историјом, / сахрањује се у идеју о себи* (44–45).

Дакле, само зид сам може себе да увуче у сопствену суштину, али је други не могу до краја растумачити.

Чини се да је таква и позиција лирског субјекта у нултој песми, која је центар збирке. У њој као да се лирски субјект увлачи у себе, у своју суштину и сахрањује у идеју о себи. Када бисмо само ту песму тумачили ван контекста читаве песничке књиге, па и борхесовске пешчане књиге, не би нам било јасно зашто би он, од свега могућег на свету, сазидао баш чекаоницу. Шта се крије у његовом појму *чекање*? Извесно је да је она грађена за сужње. То у песми каже лирски субјект: *Кад бих имао паре, сазидао бих чекаоницу. / Не неку велику чекаоницу, не; тек за неколико сужњева, / за уже друштво, за оне што су чекању склони / обичним и посебним пригодама / што су вјечном чекању склони и чекању свакодневном* (42).

2 „Definicija po svojstvima je ona koju primenjujemo onda kada nemamo definiciju po suštini, ili nas definicija po suštini ne zadovoljava.” (Еко 2011: 218).

3 „San svake filozofije i svake nauke od grčkih početaka naovamo bio je da se stvari saznaju i definišu *po suštini*, i od Aristotela, definicija po suštini bila je u stanju da definiše, odredi jednu datu stvar kao pojedinost posebne vrste i ovu sa svoje strane kao elemenat jednog datog roda.” (Еко 2011: 217).

Читајући песму примећујемо да би та чекаоница била изграђена на ивици – *на тлу између гејзира и водопада*. Таква позиција чекаонице упућује нас на оно што би морало бити доминантно осећање сужњева – то су ишчекивање и страх. На том месту у песми, поготову у светлу информације да би гејзир са нуле (узалуд) скакао увис, а да би се водопад, који би понирао испод нуле, *стропоштавао* у своју константу, долазимо до следећих претпоставки и коначно, до кључа који садрже неке друге песме у *Зидовима*.

Рекли бисмо најпре да су то песме (-21) *Линеа*, која, поред још једне песме у књизи садржи хармоничан, а једина и довршен списак у збирци, као и песма (-7) *Конгрес страхова* у којој се све одвија у тамном и затвореном простору, налик чекаоници. Песма *Линеа* садржи списак негација које говоре о логичном и неминовном протоку времена које не може пореметити ниједна манифестација хаотичног света у којем се руше, а опет, стално умножавају зидови:⁴ *Толика прођоше времена, / а ниједна казалька се није побунила. / Ниједна секунда се није уморила. / Ни зуб времена није страдао од каријеса. / Ни дан се није изгубио, ни седмица, ни година...*(7).

Песма (-7) *Конгрес страхова* садржи нехармонични отворени списак чија је функција представљање највећег страха – од антиегзистенције до које би дошло испуњењем примарне сврхе онога који се плаши: *Епидемија има страх: / Ако уморим све људе, нећу имати куда да се ширим. // Кошуља има страх: / Завршићу као потирача у купатилу. // Светионик има страх: / Свиће! Плашим се, никада неће омркнути...* (30).

4 Не постоји зид мужјак нити зид женка. / Зид не настаје (као бактерија) простом деобом, / па ипак, зид се умножава. (Зид као такав, стр.45)

На основу тумачења ових песама казали бисмо да је доминантно осећање лирског субјекта у нултој песми страх – од пролазности и од испуњења сврхе писања. Уколико испуни ту сврху, односно, уколико допре до одређења зидова по суштини, сахраниће се у идеју о себи као песнику. Можда је то разлог што се до те суштине у *Зидовима* није стигло. Можда би се зато чекање у нултој песми могло изједначити са стварањем, а стварање са духовним немиром и нелагодом. Док се ствара, још увек се не испуњава коначна сврха. Она би могла бити испуњена онда када стваралац напише своје последње дело, када заокружи опус, када тако створен облик постане довршен, као што је Ахилејев штит о чијим карактеристикама читамо у књизи *Бескрајни спискови* (Еко 2011: 9–13).

Ипак, песничка књига *Зидови* Енеса Халиловића, тек је један сегмент његовог опуса. Ни сама није довршен облик. По њеној природи, тј. по феномену који је предмет њеног интересовања, као и по песничким поступцима којима су грађене песме, могли бисмо је, служећи се терминологијом поменутог Умберта Ека, назвати „и тако даље књигом” (Еко 2011: 241), јер она је пример отвореног лавиринта који се непрестано мења, било да се у њему неки зидови руше или пак граде, јер, како разумемо читајући ову загонетну књигу, рушење неких зидова условљава обнављања неких других и стварање нових, најчешће невидљивих, чије је дејство веома опасно. Подсетимо се само зидова између различитих народа и култура и дејства које је произвело рушење Берлинског зида.

У центру тог лавиринта, у нултој тачки, у средишту, је песник – који уплашен пописује и чека. То је његово сада. Збир његових сада увећава се са увећавањем садржаја његових спискова. Та чињеница у потпуности је независна од песниковог страха да ће се тим бележењем сахранити у сопствену идеју о себи. Истина о природи тога *сада* садржана је у другом хармоничном и хомоген-

ном списку у овој књизи, (употребом анафоре), у песми (-12) *Асимптота*. Она казује о томе да *сада* значи *бити* и да је занимање песника потребно – у свим временима: *Сада је било и кад су сва копна била једно копно. / Сада је било и непосредно прије Потопа. / Сада је било и одмах након Потопа. / Сада се зида управо Сада. / Сада се круни сваког трена, па ипак постоји Сада. // Све ти праштам и кренућу за тобом, али Сада ми реци о Сада* (21).

ИЗВОРИ

Халиловић 2014: Е. Halilović, *Zidovi*, Beograd: Albatros plus.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић 2015: Ј. Алексић, „Свесимбол и песнички тоталитет”, *Свеске*, год. 26, бр. 117 (2015), стр. 75–79.
- Еко 2011: У. Еко, *Beskrajni spiskovi*, preveo Aleksandar V. Stefanović, Beograd: Plato books.
- Живановић 2015: Н. Живановић, *Зид и врана* (манускрипт).
- Миловановић 2015: С. Миловановић, „Бескрајна зиданица”, *Београдски књижевни часопис*, год. 11, бр. 39/41, год. 2015, стр. 182–185.
- Младеновић 2015: Ј. Младеновић, „Једначине са (једном) непознатом: ни з од зла, з је од зид(ов)а”, *Градина*, нова серија, 66–67 (2015), стр. 347–353.
- Халиловић, Халиловић 2015: *Загонетке*, приредили Елма Халиловић и Енес Халиловић, Нови Пазар: Грађански форум.
- Хјуз 2022: Ted Hjuз, *Vrana*, Novi Sad: Kulturni centar Novog Sada.

Sladana Ilić

ENDLESS LISTS IN ENES HALILOVIĆ'S WALLS

Summary

The collection of Enes Halilović's poems *Walls* (2014) in the poetic sense, as well as in terms of composition, brought novelty in relation to his previous poetic oeuvre. Given the author's mathematical-compositional approach to "structure", establishing two series of poems as diverse endless lists, with the zero, and the most significant, poem at its center, we were prompted to explore:

1. What kind of walls and lists are we talking about? What kind of walls and lists are there? What is the fate of the walls in relation to the passage of time?

2. Is there a concrete criterion for counting them, as well as a finite number of their meanings?

3. Has the poet established an orderly, complete system?

The dominant feeling of the lyrical subject in the zero poem is fear - of transience and of fulfilling the purpose of writing. If he fulfills that purpose and reaches the definition of the walls by essence, he will be buried in the idea of himself as a poet. Perhaps this is the reason that the essence was not reached in *Zidovi*. Perhaps that is why waiting in the zero song could be equated with creation, and quarreling with spiritual restlessness and discomfort. While being created, the ultimate purpose is not yet fulfilled. It could be fulfilled when the creator writes his last work, when he completes the opus, when the form thus created becomes complete.

Keywords: walls, cataloguing, list, determinants, etc. book.